

Ymmärrystä ohjelmamylyyn

KYTÖMÄKI, Juha & SAVINEN, Ari. Terveisiä katsojilta. Palautetutkimuksen televisiota koskevien keskustelujen analyysi. Yle, Tutkimus- ja kehitysosasto. Tutkimusraportti 1/1993. 128 s.

Yleisradion tutkimustoiminnassa on viime vuosikymmeneltä alkaen voimistunut käsitys siitä, että yleisöluokujen tulkitsemisen ja tulkintojen kääntäminen ohjelmatyöksi edellyttää uusien näkökulmien ja kvalitatiivisen tutkimuksen kehittämistä. *Terveisiä katsojilta* -raportti jatkaa monessa kohdin siitä, mihin Juha Kytömäki *Nykyaajan satujen* (1991) päätösartikkelin lopetti. Raportti edustaa myös tutkimustoiminnan uutta vaihetta, jossa kertynyttä ymmärrystä pyritään syöttämään takaisin ohjelmamylyyn.

Syksyllä 1991 Ylen tutkimusosasto käynnisti ryhmähaastattelumenetelmää käyttävän radio- ja tv-ohjelmien palautetutkimuksen. Palautetta omatuotantolisista ohjelmista on kerätty keskusteluttamalla "tavallisia ihmisiä" ohjelmista ja yleisemmin katseluun/kuunteluun liittyvistä aiheista. Juha Kytömäen ja Ari Savisen aineisto — 15 viihde/fiktio-ohjelman yhteydessä käydyt keskustelut — on kertynyt talven 1991-1992 aikana.

Tv-ohjelmien ennako- tai jälkitestauksessa raportoidaan tyypillisesti vain yksittäisten ohjelmien saama palaute. Kulumoituvan aineiston tarjoamat mahdollisuudet yleistyksiin jätetään hyödyntämättä. Kytömäen ja Savisen tavoitteena on palautetutkimuksen "hyötysuhteen" nostaminen. Ohjelmien tekijät ovat aiemmin saaneet käyttöönsä ohjelmakohtaisen palautteen, josta on ollut hyötyä etenkin jatkuvien ja pilottiohjelmien työstämisessä. Tässä raportissa luodaan yleiskuvaa siitä, mikä eri ohjelmia koske-

vissa keskusteluissa on yhteistä ja jaettavaa. Pääpaino on katsomiskokemuksissa ja tv-ohjelmien arvioinnin ulottuvuuksissa.

Katkennut langanpää

Palauteryhmätutkimus näyttää napanneen kiinni kerran katkenneen langanpään. Katsojien tulkintoja ja kokemuksia kartoittavaa kvalitatiivista tutkimusta on Yleisradiossa kokeiltu aiemminkin. *Kolhoosi Itä-Siperiassa* -ohjelmien perillemenoä koskevassa tutkimuksessa (vuonna 1972) järjestettiin muun muassa "katseluloke" haastatteluineen. Kokeesta vastasi nuori tutkija Juha Kytömäki, joka jatkoi samoilla linjoilla vielä parissa tutkimuksessa (*Mainari 1972 ja Runoutta ja realismia 1976*). Sitten kvalitatiivinen ote hävisi suomalaisesta yleisötutkimuksesta. Siihen ehkä ryhdyttiin liian varhain — Kolhoosi Itä-Siperiassa -raportissa valitellaan "vapaan puheen" analyysiin soveltuvien tekniikoiden puutetta. Nyt suurten tekstimassojen käsittelyä on helpottanut ATK-tekniikka ja kvalitatiivisen analyysin avuksi on tarjolla useita ohjelmia. Kytömäki ja Savinen ovat käyttäneet Textbase Alphaa.

Kvalitatiivisen otteen renessanssi tutkimustoiminnassa ei takaa sitä, että se nielaistaisiin nahkoiheen karvoineen ohjelmantekijöiden piirissä. Palauteryhmätutkimuksen perusajatuksia Kytömäki on esitellyt jo aiemmin Radio- ja tv-tutkimuksen vuosikirjassa 1992. Tuoreessa raportissa palataan — ennakkoluulojen hälventämiseksi — sellaisiin seikkoihin kuin epäedustavuus, keskustelijoiden luotettavuus informantteina ja keskustelupuheen tulkitseminen.

Kytömäki ja Savinen asettavat raportilleen kolme tehtävää. Yhtäältä se on palvelututkimusta, jonka tavoitteena on ymmärtää laajemmin ohjelmien vastaanottoon liittyviä tekijöitä. Toisaalta he ovat halunneet yhdistää ohjelmatestit ja yleisemmän tutkimuksellisen otteen. Tavoitteena on kuvata systemaattisesti niitä tapoja, joilla yleisö omasta näkökulmas-

taan arvioi ohjelmia ja ohjelmistoa. Kytömäki ja Savinen ovat ottaneet vastaan len Angin kirjassaan *Desperately seeking the audience* (Routledge 1991) esittämän haasteen ja ryhtyneet selvittämään, mitä katsoja valitsee valitessaan ohjelman, ja onko "hyvä" ohjelma yhtä kuin "laadukas" ohjelma. Laatu on jotain, mikä on jälkikäteen tunnistettavissa mutta ei etukäteen taattavissa eikä (ainakaan helposti) mitattavissa. Tutkijat ovat rajanneet tehtävänsä ohjelmantekijöiden ja ja yleisön laatuikäsitusten tarkasteluksi. Katsojien "kokema" laatu ei ole samaa kuin ohjelmantekijöiden "aikoma" laatu. Terveisiä katsojille on laajemman "koettua" laatua tarkastelevan tutkimuksen ensimmäinen vaihe.

Raportin kolmantena tehtävänä on luoda keskusteluyhteys Ylen ja yleisöjen välille. Yleisön näkökulmasta Yle on ollut haluton kuulemaan katsojien ääntä. Palauteryhmätutkimus on nähty merkinä siitä, että katsojien mielipiteistä ollaan viimeinkin kiinnostuneita — joskin kiinnostuksen on nähty kumpuavan kiristyneestä kilpailutilanteesta. "Yle voisi tehdä paljon enemmän suurine resursseineen, jos se edes hieman kuuntelisi yleisön ääntä", vetoavat katsojien sanasaattajiksi ryhtyneet tutkijat.

Raportin läpi käyväksi teemaksi nousee lisäksi katsojien suhde kotimaisiin fiktio-ohjelmiin. Kotimaisiin ohjelmiin kohdistetaan erilaisia ennako-oletuksia ja odotuksia kuin ulkomaisiin ja niitä myös arvioidaan eri tavoin kuin ulkomaisia.

Television arki ja juhla

"Television katselua" Kytömäki ja Savinen jäsentävät pohtimalla arkikontekstia, katselukokemuksia, ohjelmavalintoja ja katsojasuhdetta. Tv-ohjelmat eivät kilpale niinkään muiden ohjelmien kuin arkiaskeiden kanssa. Viikolla arkipuuhat ovat ensisijaisia uutisiin asti; televisiota silmälläin sohvan vieressä seisten tai pidetään auki vain taustana. Viikolla ei alkullasta saisikaan lähettää liian hyviä ohjelmia. Viikonloppuna on aikaa katsel-

la keskittyneesti ja lauantai-iltana saunan jälkeen odotukset ovat korkeimmillaan: ohjelman pitäisi olla lämminhenkistä, koskettavaa ja viihdyttävää. Tutkijat puhuvat arki- ja juhlatelevisiosta. Juhlatelevisiolle on ominaista irtautuminen arjen paineista, leppoisa tunnelma, mukava seura, lasi viiniä tai olutta ja ohjelman maailmaan uppoutuminen; välttämätön edellytys on ohjelman kokeminen tavalla tai toisella omakohtaiseksi.

Katselukokemuksiin "sisälle" pääseminen onnistui ryhmäkeskusteluissa pyytämällä keskustelijoita piirtämään kuva "televisiosta parhaimmillaan" ja selittämään piirroksensa. Osanottajien valmius kuvailmaisuun tuntuu ylittävältä, samoin se, että televisiokokemuksia verrataan luontoon: televisio parhaimmillaan on kuin nätti metsämaisema, kuunsiita ja rauhallinen meri, mökillä olo tai auringonpalvonta etelänmatkalla.

Katselun arkipäiväistyminen ja sekundaaristuminen samanaikaisesti tapahtuneen valinnanmahdollisuuksien lisääntymisen kanssa on johtanut siihen, että kaikki ohjelmat ovat jatkuvasti "katkolla". Ohjelmat eivät kuitenkaan ole samassa asemassa. Jotkut — esim. uutiset, suosikkiohjelmat — valitaan tietoisesti katselun kohteeksi. Muita saatetaan katsella siksi, että niiden "ulottuville ajautetaan" tai koska "ohjelmat valitsevat katsojansa" — jokin ohjelmaelementti muuttaa sivusilmällä seuraamisen keskittyneeksi katseluksi. Katseluvaihtojen kannalta ratkaisevaa on se, millainen käyttöarvo ohjelmilla on suhteessa katsojan mielentilaan ja katsomisilanteen rajaamiin mahdollisuuksiin. Ajankohtaan ja tilanteeseen sopivin ohjelma ei katsojan kannalta olekaan "paras" tai "laadukain" vaan "optimaalisin".

Ratkaisua katsojasuhteen synnyn ja pysyvyyden arvoitukseen tekijät etsivät pohtimalla katsojan kiinnostumista, ohjelman seurattavuutta ja ohjelmaan "osallistuttamista". Sanahirviö "osallistuttaminen" (jonka synonyymejä ovat "osallistuminen" ja ohjelman "sisälle kuleutuminen") korostanee katsojan aktii-

visuutta. "Osallistuttamista" luonnehditaan merkityksenantoprosessiksi, jossa katsoja määrittelee teokseen "osallistumisensa" ehdot: eläytymisen tason, tunnekokemusten syvyyden sekä oman todellisuutensa ja esitetyn todellisuuden suhteen.

Osallistuminen edellyttää fiktion maailmaan eläytymistä ja eläytyminen edellyttää ohjelmalta uskottavuutta ja realistisuutta. Ulkomaiseen ja kotimaiseen draamaan osallistuminen on erilaista. Ulkomaiseen voi suhtautua vain fiktiona, jossa kaikki on "mahdollisempaa". Kotimainen kytkeytyy todellisuuteen voimakkaammin ja siltä vaaditaan vahvempaa empiiristä realismia, ulkoista uskottavuutta. Todenkaltaisuus ei kuitenkaan yksin riitä. Katsojat odottavat samanaikaisesti myös arkitodellisuudesta (esim. ajallisesti tai paikallisesti, tyylittelyn tai huumorin kautta) etäännytettyjä aineksia, mahdollisuutta "realistiseen kuvitteluun". Tutun ja tunnistettavan olisi löydettävä "idean", emotionaalisen realismin tasolta. Ulkoinen uskottavuus tekee myös sisäisestä todellisuudesta uskottavaa ja onnistuessaan kotimainen draama on referentiaalisesti puhuttelevampi ja emotionaalisesti todempi kuin onnistunut ulkomainen draama.

Ohjelman laatu tilannesidonnaista

Taustaksi ohjelmantekijöiden ja katsojien laatuikäsitusten tarkastelulle tutkijat käyvät läpi kansainvälisen kirjallisuuden pohjalta ohjelmatoimintaa ohjaavia arvotuksia ja ohjelmien arvioinnin pohjaksi esitettyjä kriteerejä. Näkökulmien ja kriteerien kirjallisuus osoittaa, että jotakin uutta todella tarvitaan, jotta "laatuun" päästäisiin käsiksi. Ja ensin on täsmennettävä se, puhutaako laadusta käsitteenä, konkreettisenä entiteettinä vai määränä. Lisäksi on erotettava "laatu keino" jonkin päämäärän saavuttamiseksi ja "laatu itseisarvona".

Kytömäki ja Savinen luonnehtivat laatua suhteelliseksi, tilannesidonnaiseksi

ja muuntuvaksi käsitteeksi. Laatu ei ole palautettavissa yhteen selkeään kriteeriin tai ohjelman ominaisuuteen, se on tiettyjen arvojen ja ohjelmapiiireiden välinen suhde. Sekä yhteiskunnassa jaetut arvot että television rooli ja funktiot ovat jatkuvassa muutostilassa; niiden myötä muuttuvat ja moninaistuvat myös laadun kriteerit.

Ohjelmantekijöiden laatuikäsitteitä tarkastellaan (kirjallisuuden ja muun muassa kilpailuissa käytettyjen arviointikriteerien pohjalta) taustana, jota vasten katsojien näkökulma heijastetaan. Katsojien näkökulmasta laatu näyttäytyy prosessinomaisena ja vahvasti tilannesidonnaisena kokemuksena, joka etenee "aiotusta" laadusta "välittyneen" laadun kautta "koettuun" laatuun. "Aiottua" laatua määrittävät ohjelmantekijöiden ja yhtiön käsitykset ja yhteiskunnassa laajemmin jaetut arvokriteerit. "Välittyneessä" laadussa on kyse siitä, miten ohjelma saavuttaa katsojansa. Keskeisiä tekijöitä ovat ne "laatupiirteet", jotka välittävät tiedon siitä millaisesta ohjelmasta on kyse, mutta myös ennako-odotukset ja katsomisilanteen olosuhteet. Myös "koettuun" laatuun liittyy olosuhdetekijöitä ja lisäksi sellaisia piirteitä kuin ohjelman katsottavuus, samastuttavuus, uskottavuus, kiinnostavuus, relevanttius ja vielä katsojan odotukset/pettymykset. Siinä missä ohjelmantekijät painottavat muotoa, katsojat painottavat sisältöä. Sisällön kiinnostavuus, samastuttavuus ja yllätyksellisyys ovat katsomisen lähtökohtia, muoto ja kerrontakeinot määräävät sen, millä edellytyksillä (olosuhteet, mieliala) ohjelma on katsottavissa.

"Laatu katsojien ehdoilla" edellyttää arkisen katsomisilanteen huomioon ottamista. Oikeita ohjelmia tulisi lähettää oikeaan aikaan. Katselutilanteet olisi otettava huomioon ohjelmien muodossa ja sisällössä jo suunnitteluvaiheessa. Silanrakentajina "aiotun" ja "koetun" laadun välillä ohjelmissa tulisi olla "saataavuus-, sopivuus-, helpottavuus- ja haluttavuustekijöitä". Se ei käy vällän selväksi, mitä nämä voisivat olla; ne eivät kuiten-

kaan ole yhtä kuin "viitteellisyys", joka latistaa katsomiskokemuksen tyhjänpäiväiseksi ja turruttavaksi.

Oppia käytännön ohjelmatyöhön?

Käytännön ohjelmatyöhön liittyviä johtopäätöksiä raportissa on viljalti. Osa lie-nee helposti sovellettavissa kuten kiinnostava havainto, jonka mukaan nuoret katsojat preferoivat ennakkotiedotuksessa ruutesittelyjä: niistä saa kuvan ohjelman sisällöstä ja muodosta ilman lehtikriitikon arvottavaa väliintuloa. Kaikkienensa draamaohjelman tekeminen vaikuttaa kuitenkin yhtä vaikealta kuin viinin tai viskin sekoittaminen, jossa kymmenet aromiaineet on yhdistettävä sopusointuiseksi kokonaisuudeksi. Katsoja olisi te-mpaistava mukaan ensi minuutteina mutta ei kosiskellen. Ohjelmissa olisi oltava kiinnostuksen herättämiseksi jotain tuoretta ja innovatiivista ja seurattavuuden varmistamiseksi jotain tuttua ja toistuvaa. Ohjelmiin olisi löydettävä tasapaino sujuvuuden ja askarruttamisen väliltä.

Katsojat odottavat Yleltä "katsojaystä-vällisyyttä", mutta toivovat sen tarjoavan selkeitä vaihtoehtoja kaupalliselle televisiolle. Perinteinen julkisen palvelun ohjelmapolitiikka saa katsojilta kannatusta: erilaisia katsojaryhmiä kiinnostavien samoin kuin laatuohjelmien esittäminen koetaan osaksi Ylen roolia. Omassa fiktiotuotannossaan Ylen pitäisi löytää kul-tainen keskitie ylitaiteellisen ja vasem-malla kädellä tehdyn sarjadraaman välil-tä. Keskitietä Kytömäki ja Savinen kutsu-vat "perustuotannoksi" ja luonnehtivat sellaiseksi fiktioksi, johon suuri joukko katsoja tai katsojat ohjelman kohderyh-mässä pystyvät eläytymään. Raportin syntyaikoina tällä alueella liikkuiivat "suu-ren yleisön" ohjelmista Ruusun aika, Hynntyyt yhteen ja Metsolat.

Terveisiä katsojilta on uraauurtava ja kiin-nostava teos vaikkakin sirpaleinen ja pai-koin heikosti jäsentynyt. Pienelle raportil-le on ehkä asetettu liian monta suurta

tehtävää. Palautekeskustelujen tuottama aineisto on mitä ilmeisimmin ollut ylen-palttisen rikas - pienimpiä aiheita olisi tästä raportista ehkä voinut karsia. Rap-portin alaotsikko on sikäli harhaanjohta-va, että päätelmien taustalla on keskus-teluaineiston ohella paljon muutakin: kansainvälistä tutkimusta ja ohjelmatoi-minnan tuntemusta. Monia kerroksia rap-orttiin rakentuu senkin myötä, että kes-kustelijat puhuvat paitsi itsestään tele-visioyleisönä myös yleisöstä yleensä ja suhteessa televisioyhtiöihin. Ylen ja MTV:n imagoa luotaavassa jaksossa (jossa on käytetty hyväksi toista nokke-laa piirrostehtävää) tutkijat tulkitsevat katsojien tulkintoja siitä, miten Ylessä ja MTV:ssä tulkitaan katsojalukuja.

Jälkiviisaana ei malta olla ihmettele-mättä, olisiko televisiouudistukseen liitty-nyt pääuutisten matka "sinne ja takaisin" ollut vältettävissä. Tutkimusosastolla näyttää olleen tietoa siitä, miten rautaisia "reunaehtoja" arjen rutiinit ja velvollisuu-det televisionkatselulle asettavat. Hiljat-ain nimitettyjen ohjelmalinjohtajien haastattelulausunnot (HS 25.6.1993) antoivat kesän korvalla viitteitä siitä, että halu kuunnella tutkijoita — ja yleisöäkin — on lisääntymässä.

Marjatta Montonen

Muutama kaikkien puolesta

BRASCH, Walter M. Forerunners of Re-volution. Muckrakers and the American Social Conscience. University Press of America. Lanham 1990. 181 s.

Muckraking ("sonnantonginta")-kausi on Watergate-tapauksen ohella yhdysvalta-laisen journalismin suuria myyttejä. Ny-kymuotoisen tutkivan journalismin äiti, parinkymmenen vuoden kausi vuosisa-dan vaihteessa on poikunut lukuisia jälki-käteistutkimuksia. Tuskin yksikään ame-rikkalainen toimittajanalku on päässyt koulunpenkiltä perehtymättä tämän ai-kakauden "sankarijournalisteihin" ja hei-dän urotekoihinsa. Näin jälkepäin pal-jastusten seuraamista ja analysointia on helpottanut se, että pian artikkelisarjain- julkaisemisensa jälkeen jutut koottiin kir-joiksi. Esimerkiksi Jacob Riis kirjoitti suurkaupungin slummiutumuksesta kirja-sa *How the Other Half Lives*, Lincoln Steffensin eri kaupunkien hallinnossa re-hottaneesta korruptiosta (*The Shame of the Cities*) ja Upton Sinclair liiateollisuuden epäkohdista *The Jungle* -kirjassa. Maineikkaimpia muckraking-aikakaus-lehtiä olivat *McClure's Magazine*, *Cos-mopolitan*, *The American Magazine*, *Everybody's* ja *Arena*.

Muckraking oli selkeää jatkoa sitä edeltäneelle keltaiselle journalismille, mutta pyrki tätä suurempaan tarkkuu-teen ja noudatti liberalististen toiminta-mallien sijasta enemmänkin sosiaali-seen vastuuseen perustuvaa filosofiaa. Toimintamalli oli siihen aikaan varsin poikkeuksellinen: ensin paljastettiin jo-kin, jonkun salaama tilanne, kuvattiin sen aiheuttamat ongelmat, tuotiin esiin epä-kohdista vastaava taho ja yllytettiin ylei-söä reagoimaan tilanteeseen sen korjaa-miseksi.

Muckrakingin voittokulkua oli edesaut-